СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ

Корнієнко М. В.

Стаття присвячена дослідженню сучасного стану захисту прав дітей в Україні. Розглянуто нормативно-правові акти як європейського, так і вітчизняного законодавства у сфері захисту прав дітей. У статті висвітлюються деякі прогалини, які є в правовому полі нашої держави, що стосуються захисту прав дітей, та шляхи їх усунення. Обговорюються деякі особливості захисту прав дітей працівниками поліції.

Ключові слова: дитина, права дитини, захист дитини, нормативний акт, міжнародне право, конвенція, декларація, домашнє насильство, юридична відповідальність, законодавство України, міжнародні стандарти, нормативна база.

Статья посвящена исследованию современного состояния защиты прав детей в Украине. Рассмотрены нормативно-правовые акты как европейского, так и отечественного законодательства в сфере защиты прав детей. В статье освещаются некоторые пробелы, существующие в правовом поле нашего государства и касающиеся защиты прав детей, и пути их устранения. Обсуждаются некоторые особенности защиты прав детей работниками полиции.

Ключевые слова: ребенок, права ребенка, защита ребенка, нормативный акт, международное право, конвенция, декларация, домашнее насилие, юридическая ответственность, законодательство Украины, международные стандарты, нормативная база.

The article is devoted to the study of the current state of children's rights protection in Ukraine. The normative and legal acts of European and national legislation in the field of children's rights protection are considered. The article covers some of the gaps that exist in the legal field of our state concerning the protection of the rights of children and the ways of their elimination. Some features of the protection of children's rights by police officers are discussed.

Ukraine is currently implementing the approaches defined by international and domestic legislation on the protection of children's rights, the state protects the interests of the child, improves the mechanism for monitoring compliance with the current legislation in the field of child protection, develops and improves the institutions of social and legal protection of children, etc., but this is not enough, there are many gaps in the legislation that needs to be resolved in the near future.

Most important, however, is that in current international law there are rules that could fill the gaps that exist in the Ukrainian legislation, although it is necessary to refer to the positive trend that the basic international legal acts to date ratified and implemented by Ukraine.

But some legislative and strategic issues in our country for the protection of the rights of the child need to be improved and revised so we need to strengthen the safety of children.

The situation in Ukraine shows that some of the strategic and program documents remain declarative today, due to the formality of the tasks, a wide range of measures to be taken in the absence of sufficient funding. However, in addition to proper legal provision, the effectiveness of state policy in any sphere directly depends on the personnel potential, on the level of professional competence of civil servants working in the given sphere, from each particular executor.

Key words: child, child rights, child protection, normative act, international law, convention, declaration, domestic violence, legal liability, legislation of Ukraine, international standards, normative base.

Постановка проблеми та її актуальність. Під час реформування системи Міністерства внутрішніх справ України багато приділено уваги змінам в діяльності поліції, насамперед перетворення структури в сервісну службу, яка керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності всієї держави. В повсякденній діяльності до поліцейських звертаються різні люди за допомогою та захистом, але особливої уваги потребують діти, які є найменш захищеними в соціумі, вони залежать від рішень дорослих, часто не можуть самостійно звернутися за необхідною допомогою, не мають знань та вмінь щодо захисту своїх прав. В державі на сьогоднішній час відбуваються складні соціально-економічні перетворення, що безпосередньо впливають на збільшення випадків потрапляння дитини у складні життєві обставини, вчинення жорстокого поводження щодо дитини, втягування дітей у кримінальні угруповання, залучення до жебрацтва та інших порушень відносно дітей, як ніколи вони потребують захисту та допомоги з боку поліції.

Мета статті. В Україні сьогодні реалізуються підходи визначені міжнародним та вітчизняним законодавством відносно захисту прав дітей, держава захищає інтереси дитини, удосконалює механізм контролю за дотриманням чинного законодавства у сфері охорони дитинства, розвиває та вдосконалює інституції соціально-правового захисту дітей тощо, але цього замало, існують безліч прогалин в законодавстві, які потребують вирішення в найближчому часі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями проблеми захисту прав дітей займалися такі науковці, як: О.М. Бандурка, Є.О. Безсмертний, Ю.П. Битяк, А.Б. Блага, О.В. Бойко, А.С. Васильєв, Т.І. Возна, І.П. Голосніченко, Г.В. Джагунов, Ф.К. Думко, Т.Г. Зайцева, Г.Є. Запорожцева, Я.М. Квітка, О.М. Ключев, В.К. Колпаков, А.Т. Комзюк, О.В. Негодченко, І.О. Панов, Г.О. Пономаренко, Х.П. Ярмачі та інші науковці.

Виклад основного матеріалу. Діти потребують постійного захисту з боку держави, про це свідчить статистика, так упродовж 2018 року стосовно дітей було скоєно більше 4000 кримінальних правопорушень, ще за минулий рік 4727 дітей стали потерпілими від кримінальних правопорушень, у тому числі 1474 постраждали від тяжких та особливо тяжких злочинів, таких як умисне вбивство; торгівля, учинена відносно дітей; розбещення неповнолітніх; зґвалтування; насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом; статеві зносини з особою, яка недосягла статевої зрілості та інші злочини.

Близько 65 % дітей віком від 12 до 17 років зазнавали хоча б одного з видів насильства (фізичного, сексуального, психологічного, економічного) [1]. І як не прикро, в більшості випадків застосування насильства по відношенню до дітей відбувається з боку членів родини.

Корнієнко М. В., 2019

Батьки, які застосовують фізичну силу до своїх дітей, хибно вважають, що вони мають право виховувати свою дитину як вважають за необхідне, вони мають право на обрання форм і методів виховання своєї дитини, це передбачає Сімейний кодекс України, але це не повинно суперечити закону та моральним засадам суспільства. Також відповідно до статті 150 Сімейного кодексу України, забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. Такі дії можуть тягнути настання адміністративної, кримінальної та сімейно-правової відповідальності відповідно до чинного законодавства [2].

Щороку в Україні від домашнього насильства страждає близько 100 тисяч осіб, 90 відсотків з яких є жінки та діти. Зокрема, за даними Міністерства соціальної політики України, зареєстровано близько 900 звернень щодо питань, пов'язаних із домашнім насильством, які надійшли від дітей. За даними Національної поліції України, за минулий рік зареєстровано більше 1000 заяв про випадки домашнього насильства, які подані дітьми.

Розуміючи необхідність комплексного протистояння домашньому насильству щодо дітей, міжнародна спільнота цілеспрямовано почала рухатися в напрямі створення правового забезпечення протидії домашньому насильству, створюючи системні міжнародні документи, спрямовані на боротьбу з цим явищем. В Україні ця робота системно почалась з 2001 року та поступово почало формуватися нормативно-правове забезпечення та об'єднання зусиль органів влади та громадськості у запобіганні та протидії цьому соціально-негативному явищу, в першу чергу по відношенню до захисту прав дітей.

Прийняті міжнародні стандарти, спрямовані на зменшення випадків і подолання домашнього насильства, виступають основою національного законодавства України (ратифікація їх на законодавчому рівні зобов'язує нашу державу в обов'язковому порядку виконувати їх) у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

У світі довгий час діти взагалі не розглядалися як особи, яким притаманні які-небудь права, поведження з ними довгий час вважалося виключно сімейною справою, в яку ніхто не міг і не повинен був втручатися. З огляду на це Генеральна Асамблея Ліги Націй в 1924 році прийняла Женевську конвенцію прав дитини, в якій були зазначені основні життєві потреби дитини, які повинні забезпечувати дорослі, не дивлячись на свій доволі примітивний виклад, цей документ був досить прогресивний для свого часу, однак не мав жодного механізму реалізації та гарантій, отож лише окреслював коло питань, на які держава повинна звертати увагу. Однак прийняття цього документу свідчить про звернення уваги світової спільноти до прав дитини і стало поштовхом для розробки міжнародних стандартів в цій галузі.

Наступним кроком у цьому напрямку було прийняття Декларації прав дитини 1959 року [3], яка стала першим міжнародним документом, який визнав і закріпив права дітей, потрібно відмітити, що ця Декларація була прийнята одностайно всіма 78 членами Генеральної Асамблеї ООН, що свідчить про її значимість. У вказаній Декларації було визнано, що дитина внаслідок її фізичної і розумової незрілості потребує спеціальної охорони і піклування, зокрема належного правового захисту, ця теза стала відправною крапкою у формуван-

ні розгалуженої бази міжнародних актів, спрямованих на визнання та захист прав дитини. Декларація включає в себе 10 принципів, яких повинна дотримуватися країна задля забезпечення нормального розвитку дітей. Окремим дев'ятим принципом підкреслено, що дитина повинна бути захищена від усіх форм недбалого ставлення, жорстокості і експлуатації.

Вищевказана декларація лише визначалися принципи, якими повинні керуватися держави для забезпечення відповідного життя дітей. Тож резолюцією Генеральної Асамблеї ООН була прийнята Конвенція про права дитини (1989 р.), яка стала першим обов'язковим актом для країн, які її ратифікували (Україна ратифікувала її 27 лютого 1991 року) [4]. Конвенція встановлює обов'язок держав вживати всіх необхідних законодавчих, адміністративних, соціальних і просвітніх заходів з метою захисту дитини від усіх форм фізичного і психологічного насильства, образи чи зловживань, відсутності піклування чи недбалого і брутального поводження та експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, з боку батьків, законних опікунів чи будь-якої іншої особи, яка турбується про дитину. Важливим здобутком Конвенції про права дитини є створення Комітету з прав дитини, основна мета якого - моніторинг виконання державами-учасницями взятих на себе зобов'язань, які визначені в Конвенції. Одним із механізмом перевірки є передбачений обов'язок держав звітувати кожні п'ять років про вжиті ними заходи щодо закріплення визнаних у Конвенції прав та прогрес, досягнутий у здійсненні цих прав.

Також не можна не зазначити регіональний документ, спрямований на забезпечення прав людини, яким є Європейська конвенція про здійснення прав дітей, прийнята Радою Європи в 1996 році [5]. Ця Конвенція надає дітям особисто або через інших осіб чи органи процесуальні права бути проінформованими та допущеними до участі в розгляді судовим органом справ, що їх стосуються. Це надає гарантію, що справа вирішується саме в інтересах дітей. Тобто під час розгляду судових справ щодо домашнього насильства думка дитини обов'язково береться до уваги.

Міжнародним документом, спрямованим на захист статевої недоторканості дитини, є Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства прийнятий у 2007 році [6], яка поставила перед державами-учасниками завдання щодо запобігання сексуальній експлуатації та сексуальному насильству стосовно дітей і боротьбу із цими явищами; захист прав дітей, які стали жертвами сексуальної експлуатації та сексуального насильства; сприяння національному та міжнародному співробітництву в боротьбі із сексуальною експлуатацією та сексуальним насильством стосовно дітей.

Вже у 2014 році був прийнятий Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень [7], відповідно до якого діти безпосередньо або їх представники мають право звертатися до Комітету ООН з прав дитини з індивідуальними повідомленнями щодо порушення державою-учасницею прав, передбачених Конвенцією про права дитини.

Українська безпосередньо на сьогодні виконує взяті на себе всі міжнародні зобов'язання по захисту прав дітей, про що періодично звітує перед міжнародними організаціями, зокрема, раз на 5 років із боку нашої

держави готується доповідь щодо приведення національного законодавства та практики його реалізації до вимог Конвенції ООН про права дитини та направляється в Комітет ООН з прав дитини, який є суб'єктом, що здійснює моніторинг стану виконання державами, які ратифікували Конвенцію, взятих на себе зобов'язань. Комітет, у свою чергу, готує для кожної країни заключні спостереження з конкретними зауваженнями та рекомендаціями в даній сфері. Також не менш ефективним стримуючим заходом для кожної держави є європейський механізм захисту прав дітей, зокрема Комітети Ради Європи та особливо Європейський суд із прав людини (виконання рішень якого для України з 2006 року є обов'язковим).

Розглядаючи основоположні принципи поводження з дитиною, обов'язково слід звернути увагу на Керівні принципи ООН з питань правосуддя у справах, пов'язаних з участю дітей жертв та/або свідків злочинів, в яких наголошено, що органи влади не повинні ставитись до таких дітей, як до правопорушників; що слід забезпечити наявність кімнат для проведення опитування, призначених спеціально для дітей, а також забезпечити проведення допиту з урахуванням інтересів дитини. Тому Конвенцію ООН про права дитини слід визнати першим і основним міжнародно-правовим документом обов'язкового характеру, що присвячений широкому спектру прав дитини. Слід звернути особливу увагу на Факультативні протоколи до Конвенції про права дитини: щодо участі дітей у збройних конфліктах; щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії.

Крім того, до міжнародних документів, які спрямовані на забезпечення та захист прав дітей, слід віднести наступні: Конвенція про охорону материнства; Конвенція про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці; Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей; Конвенція про обмеження нічної праці дітей та підлітків на непромислових роботах; Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей; Конвенція про контакт з дітьми; Конвенція про стягнення аліментів за кордоном.

Захист прав дітей відбувається і на європейському рівні та закріплюється в таких документах як: Європейська конвенція про здійснення прав дітей; Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми; Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом; Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення; Європейська конвенція про усиновлення; Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення і це не повний перелік нормативно-правових документів які направлені на безпосередній захист дітей в Європі та світі.

Потрібно згадати й досі не ратифіковану в Україні Конвенцію Ради Європи про запобігання та боротьбу із насильством стосовно жінок та домашнім насильством (Стамбульська конвенція), але деякі положення її частково були відображені в національному законодавстві, зокрема що стосується визнання дітей-свідків насильства жертвами такого насильства, а також щодо закріплення в якості обтяжуючої обставини вчинення злочинів проти дитини чи в присутності дитини, і це є ще

один позитивний крок в бік позитивних перетворень по захисту прав дітей.

Найважливішим все ж таки є те, що в чинному міжнародному праві є норми, які могли б заповнити ті прогалини які існують в законодавстві України, хоча до позитивної тенденції потрібно віднести те, що базові міжнародні нормативно-правові акти на сьогоднішній день, ратифіковані і виконуються Україною.

Потрібно зазначити, що українське законодавство охороняє права дитини на рівні загальних та спеціальних нормативно-правових актів. До загальних можна віднести Конституцію України; Кримінальний кодекс України; Кримінальний процесуальний кодекс України; Кодекс України про адміністративні правопорушення; Сімейний кодекс України; Цивільний кодекс; Закон України «Про освіту»; Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»; Закон України «Про протидію торгівлі людьми»; Закон України «Про Національну поліцію» Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації»; Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)»; Розпорядження Кабінету міністрів України «Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року»; Наказ Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства охорони здоров'я «Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції» та інші нормативні документи. До спеціальних можна віднести Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»; Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей»; Закон України «Про охорону дитинства»; Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»; Закон України «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам»; Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей»; Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми»; Постанова Верховної Ради України «Про рекомендації Парламентських слухань на тему: "Права дитини в Україні: забезпечення, дотримання, захист"»; Указ Президента України «Про Національну програму «Діти України»; Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми "Діти України" на період до 2005 року»; Указ Президента України «Про Національну стратегію профілактики соціального сирітства на період до 2020 року»; Указ Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, та осіб із їх числа»; Постанова КМУ «Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини»; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку виявлення сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах,

надання їм соціальних послуг та здійснення соціального супроводу таких сімей (осіб)»; Постанова КМУ «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей»; Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Концепції Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року»; Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Національної стратегії реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017-2026 роки»; Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України «Про здійснення обстеження для встановлення віку дитини, яка залишилась без піклування батьків та потребує соціального захисту»; Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або загрози його вчинення»; Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про організацію діяльності приймальників-розподільників для дітей органів Національної поліції України»; Наказ Міністерства соціальної політики України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, Міністерства внутрішніх справ України «Про взаємодію місцевих органів виконавчої влади з питань здійснення контролю за умовами утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу, соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу»; Наказ Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження форм документів про дитину, покинуту в пологовому будинку, іншому закладі охорони здоров'я або яку відмовилися забрати батьки чи інші родичі, про підкинуту чи знайдену дитину та Інструкції про порядок їх заповнення» та інші нормативні документи.

Але деякі законодавчі та стратегічні питання в нашій державі по захисту прав дитини потребують удосконалення та доопрацювання так потрібно посилення гарантій безпеки дітей в Закон України «Про основи Національної безпеки України» доповнити нормою щодо недопущення насильства стосовно дітей, залучення їх до найгірших форм дитячої праці, втягування у злочинну діяльність; обов'язково доповнити Закон України «Про охорону дитинства» нормою щодо захисту дітей, які перебувають у зоні воєнних дій і збройних конфліктів, та дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, дітей з числа внутрішньо переміщених осіб, заборони участі дітей у воєнних діях і збройних конфліктах; посилити з боку держави соціальний захист дітей та підтримки сімей з дітьми в забезпеченні підтримки батьків у виконанні ними батьківських обов'язків та розвитку системи соціальних послуг для сімей з дітьми; забез-

печити на законодавчому рівні дотримання житлових прав дитини.

Також потребують вдосконалення на законодавчому рівні з боку держави такі питання як: встановлення кримінальної відповідальності за вербування, залучення та втягування дітей до участі у військових конфліктах чи діях (внесення доповнень до Кримінального кодексу України); посилення відповідальності за продаж дітям пива, алкогольних, слабоалкогольних напоїв, тютюнових виробів (внесення доповнень до Кодексу України про адміністративні правопорушення); розробка та затвердження порядку проведення допиту дитини, яка є потерпілою, свідком чи підозрюваною, у тому числі дитини, яка постраждала від сексуального насильства чи насильства в сім'ї (внесення доповнень до Кримінально процесуального кодексу України); розроблення та затвердження державної концепції підтримки та сприяння розвитку дитячого громадського руху в Україні та утворення окремого Міністерства України у справах охорони сім'ї та дитини.

Висновки. Чина ситуація в Україні засвідчує те, що деякі, стратегічні та програмні документи на сьогоднішній день залишаються декларативними, що пов'язано з формальністю виконання завдань, широким колом заходів які потрібно провести при відсутності достатнього фінансування. Однак, крім належного правового забезпечення ефективність державної політики в будь-якій сфері безпосередньо залежить і від кадрового потенціалу, від рівня професійної компетентності державних службовців, які працюють у зазначеній сфері, від кожного конкретного виконавця.

Література

1. Результати опитування громадської думки «Насильство щодо дітей в Україні». Київський міжнародний інститут соціології, 2014-2015 рр.
2. Сімейний кодекс України : поточна редакція 28.08.2018 р. № 2475-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
3. Декларації прав дитини : Міжнародний документ від 20.11.1959 р. *Документ ВР № 995_385*, поточна редакція від 20.11.1959.
4. Конвенція про права дитини : Міжнародний документ від 20.11.1989 р. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР. 1991. № 789-XII від 27.02.1991 р.
5. Європейська конвенція про здійснення прав дітей : Міжнародний документ від 25.01.1996 р. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР. 2006. № 69-V від 03.08.2006 р.
6. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : Міжнародний документ від 1950 р. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР. № 4988-VI від 20.06.2012 р.
7. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо процедури повідомлень : Міжнародний документ від 20.11.2014 р. Конвенцію ратифіковано Постановою ВР. 2016. № 1026- VIII від 16.03.2016 р.

Корнієнко М. В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри публічного управління
та адміністрування
Одеського державного університету внутрішніх справ